

ПІЛИК В. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ІНФРАСТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ РЕЧЕННЯ У ТУРЕЦЬКІЙ ГАЗЕТІ

Статтю присвячено дослідженню одиниць інфраструктури речення в газетно-публіцистичному стилі турецької мови. Зокрема, розглянуто особливості та визначено основні групи вставних та вставлених компонентів як елементів модифікаційно-супровідного рівня.

Ключові слова: публіцистичний стиль, інфраструктура речення, вставні слова, вставлені конструкції.

Статья посвящена исследованию единиц инфраструктуры предложения в газетно-публицистическом стиле турецкого языка. Были рассмотрены особенности и определены основные группы вводных слов и вставных компонентов как элементов модификационно-сопроводительного уровня.

Ключевые слова: публицистический текст, инфраструктура предложения, вводные слова, вставные компоненты.

The article deals with the analysis of the infrastructure of sentences in publicistic text of Turkish language. The most typical means of parathetic words and constructions and their components as the units of modified level sentences are analyzed and investigated.

Key words: publicistic style, infrastructure of a sentence, parathetic words and constructions and components.

Постановка проблеми, аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. Вчення про інфраструктуру речення в сучасній граматиці вперше розробив Б. Х. Баранник, який розглядав речення як комунікативну одиницю, що має два структурних рівні: базово-комунікативний (інтраструктурний) та модифікаційно-супровідний (інфраструктурний) рівні. Базово-комунікативний рівень речення складають головні та другорядні члени речення, а також прості речення, що є елементами складної синтаксичної конструкції. Модифікаційно-супровідний рівень утворюють синтаксично й інтонаційно самостійні вербальні структури, які не мають граматичного зв'язку з інтраструктурним рівнем речення [1:5]. Вставні слова, словосполучення і речення, вставлені конструкції, звертання становлять інфраструктуру речення, тобто “комплекс функціонально спеціалізованих автономних синтаксичних форм, які включаючись у базову структуру (інтраструктуру) речення й еластично перериваючи його граматичну й інтонаційну лінійність,

забезпечують потрібні, зумовлені комунікативним завданням прирощення інформативного, суб'єктивно-модального, експресивного та іншого, характеру” [2:16]. Окрім того, дослідженню інфраструктурних елементів публіцистики було присвячено дисертаційне дослідження Грициної В. І. “Інфраструктура речень публіцистичного стилю”. У роботі речення розглянуто з позицій системно-функціонального підходу. Проаналізовано структурні та семантичні особливості звертань, слів автора у разі прямої мови, вставних слів та вставлених компонентів як одиниць модифікаційно-супровідного рівня речення.

Актуальність теми визначається тим, що в умовах зростання інтересу сучасної лінгвістики до функціонального аспекту мовних одиниць, який передбачає врахування не лише їх структурно-семантичних, а й комунікативно-прагматичних властивостей, інфраструктурні компоненти речення турецького газетно-публіцистичного стилю не були предметом окремого дослідження. Разом з тим, одиниці модифікаційно-супровідного рівня розглядалися, як правило, лише в аспекті конструктивного синтаксису. Звертання, вставні та вставлені одиниці, слова автора при прямій мові як компоненти речення, що забезпечують суб'єктивно-модальне та інформативне прирощення його змісту, мають значний функціонально-семантичний та стилістичний потенціал і потребують усебічного системного розгляду.

Метою нашого дослідження є вивчення мовних ознак публіцистичного стилю, що знаходять свій вияв у граматичних та функціональних особливостях компонентів модифікаційно-супровідного рівня речення турецького газетного тексту. **Об'єктом** дослідження є граматична структура речення в турецьких газетних текстах. Предмет дослідження – граматична будова та функціонально-семантичний потенціал компонентів інфраструктури речень турецького публіцистичного стилю.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Турецька журналістика досить часто застосовує такі мовні можливості, які допомагають конкретизувати чи навіть підкреслити ту головну думку, ідею, яку автор хоче донести до читача. Саме такими особливостями наділені відокремлені члени речення. Елементи речення, які відокремлюються, тобто виділяються інтонаційно чи логічно, отримують певну самостійність, за рахунок

якої вони можуть уточнювати інші, невиділені члени речення, розвивати зміст висловлення, додавати нові деталі чи факти. Як правило у газетному тексті виділяються:

1) додаткові знання про факт, подію чи учасника події: *Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Kemal Kirişçi'yle söyleşi. – Розмова з професором, доктором Кемалем Кірішчі, що є деканом відділення політології та міжнародних відносин Босфорського університету. Olgun Şimşek (en iyi erkek oyuncu): “Ödül almak insanı motive ediyor” dedi. – Олгун Шімшек (найкращий актор) сказав: “Отримати премію для людини є стимулом”.*

2) рішення, переконання, думка дійової особи чи автора: *Babası ve annesi yaşlıydı. Bir türlü de ölmüyorlardı ki miras ona kalsındı, birden aklında şişek gibi bir fikir çaktı. – Його батьки були похилого віку. І раптом у голову прийшла думка, що якби вони померли, то спадщина залишилася йому.*

3) обставини події, часто виражені дієприслівниковим зворотом: *Liseli genç kendisini terk eden kız arkadaşını başka bir erkekle görünce tabancayla öldürdü. – Лицеїст застрелив із пістолета дівчину, яка його лишила, побачивши її з іншим чоловіком.*

До складу речення окрім відокремлень можуть входити вставні компоненти, виділення яких дозволяє виразити суб'єктивно-модальний план висловлювання. У комунікативних конструкціях вставні одиниці займають автономну позицію: синтаксичні зв'язки з членами речення в них відсутні. Проте, характеризуючи речення в комунікативно-синтаксичному аспекті, вставні елементи підтримують лише смисловий зв'язок з реченням, до складу якого вони входять. Разом з цим ці одиниці вносять у семантику речення нове значення, яке не передається іншими компонентами висловлювання. Значення вставних конструкцій органічно поєднується зі змістом основної частини речення, надаючи їй при цьому певного забарвлення. У п'ятитомному виданні “Сучасна українська літературна мова” за редакцією І. І. Білодіда, том V “Стилістика” місце вставних слів пояснюється таким чином: “Вставні слова і словосполучення відрізняються від інших складників речення не тільки тим, що не мають з ними граматичного зв'язку; вони не набувають також і “нормативного” семантичного зв'язку, але, як правило, вносять у висловлювання те чи інше стилістичне забарвлення або підкреслюють

зміст речення, оцінюють висловлену там думку, дають побіжні зауваження тощо. Таким чином, вставні елементи глибоко врастають у речення як стилістичний фактор” [3:379]. Отже, роль вставних слів та словосполучень полягає у тому що, “... перериваючи цілісну синтаксичну одиницю і порушуючи звичайний синтаксичний лад, значно ускладнюють речення, створюють зіткнення різнорідних не тільки структурних, а й семантичних елементів. Внаслідок цього виникають складні взаємини, що дають стилістично-ефективні наслідки” [3:379]. У реченнях турецького газетно-публіцистичного стилю виділяються такі групи вставних компонентів:

1) вставні конструкції, що називають джерело повідомлення: ... *-nın bildirdiğine göre* – як повідомляє ..., *bilindiği gibi* – як відомо, ... *-nin sözlerine göre* – за словами ..., *söylediği gibi* – як зазначає, *gördüğümüz kadarıyla* – на наш погляд, *-e göre* – на думку, *-nin düşüncesine göre* – на думку, *-nin verilerine göre* – за даними;

2) вставні конструкції, які вказують на порядок висловлювань, співвідношення загального та конкретного, виділення найбільш значущих фрагментів мовлення, висновків тощо: *ilk önce* – перш за все, *birincisi* – по-перше, *ikincisi* – по-друге, *her şeyden önce* – перш за все, *başta* – спочатку, *ayrıca* – зокрема, *örneğin* – наприклад, *bu şekilde* – таким чином, *aslına bakılırsa* – по суті справи, *üstelik de* – до того ж, *nihayet* – нарешті, *tam öyle işte* – саме так;

3) вставні елементи, які мають значення вірогідності, достовірності, упевненості в правдивості того, про що йдеться в реченні або частині речення: *tabii* – звичайно, *her halde* – в будь-якому випадку, *şüphesiz* – без сумнівів, *gerçekte* – справді, *ne olursa olsun* – в будь-якому випадку, *kuşkusuz* – безперечно;

4) вставні компоненти, які виражають невпевненість в достовірності наведених фактів, змісту висловлювання: *galiba* – напевно, *saniyorum* – я думаю, *mümkün* – можливо, *bana öyle geliyor ki* – мені здається, *ümit ediyorum* – сподіваюся, *belki* – можливо, *bir ihtimal* – можливо;

5) вставні компоненти, звернені до спірозмовника для активізації його уваги на змістові повідомлення: *bak* – послухай, *bakalım* – давайте подивимось, *biliyor musunuz* – знаєте, *görüyorsunuz ya = görüyor musunuz* – бачите, *anlıyor musunuz* – розумієте, *gördüğünüz gibi* – як бачите, *belli ki* – як видно;

б) вставні компоненти, якими користується автор або співрозмовник для підсумування своєї думки, оформлення висловлювання: *sözün kısası* – коротше кажучи, *sonda = sonuç olarak = nitekim* – унаслідок, *bununla beraber* – разом з тим, *kısacası* – загалом, *özellikle* – особливо, зокрема, *esas itibariyle* – в принципі, *hakikaten* – на справді, *aslında* – по суті, *o halde* – в такому випадку, *genel olarak* – загалом, *mesele şu ki* – справа в тому, що, *ve sonunda* – і нарешті, *nasıl denir* – як кажуть, *ortaya çıktı ki* – як вияснилося, *utulanın aksine* – що не кажи, *kural olarak* – як правило, *bundan başka* – крім того, *aynı zamanda* – разом з тим, *söz açılmışken* – до речі, *üstelik de* – до того ж, *aklına gelmişken* – до того ж, *denebilir ki* – можна сказати, *doğrusunu söylemek gerekirse* – слід сказати, *aslında* – насправді, *doğru değil mi?* – чи не так? *katiyen* – в жодному випадку, *hiç olmazsa* – принаймні, *fırsat buldukça* – при нагоді, *önünde sonunda* – рано чи пізно, *kendiliğinden anlaşılıyor* – само собою зрозуміло, *kesinlikle* – звичайно, *diğer taraftan* – з іншого боку, *büyük ihtimalle* – вірогідно, *zaten aslına bakılırsa* – власне кажучи, *demek ki* – це означає, *artık* – так ось, *öyle veya böyle* – так чи інакше, *bilhassa* – тим паче, *yani* – тобто, *yoksa* – ну що ж;

7) вставні слова, які виражають емоційне ставлення мовця до змісту речення: *yazık* – шкода, *maalesef* – на жаль, *bereket versin ki* – на щастя, *İnşallah* – дасть Бог, *Allah versin* – дай Боже, *Allaha şükür* – дякувати Богові, *Allah razı olsun* – нехай Бог його благословить.

Вставлені конструкції відрізняються від вставних насамперед тим, що останні характеризуються певною стабільністю і регулярністю, їх можна перелічити. Вставлені конструкції не мають ніяких обмежень (лексичних і синтаксичних), на письмі виділяються дужками або тире. Вставленими одиницями можуть бути окремі слова у різних формах, словосполучення, різні типи простих та складних речень. Такі елементи є досить поширеним явищем у турецькому газетно-публіцистичному стилі і застосовуються вони насамперед для вираження додаткових зауважень, уточнень, пояснень до основного повідомлення. Вставленими конструкціями часто виступають:

1) пояснення термінів, вжитих у базовому реченні: *MCT Programı adı verilen eğitim MCSE (sistem mühendisliği) ve MCS D (yazılım mühendisliği) olmak üzere iki ayrı branşta gerçekleştiriliyor.* – Навчання, яке дістало назву “програма МСТ”, здійснюється у двох

окремих напрямках: *MCSE* (системна інженерія) та *MCSD* (прикладна інженерія).

2) уточнення певного компоненту базової частини речення: *Hemen her yaş için (benim gibi hiç büyümeyenler dahil) değişik oyuncaklar üreten Lego özellikle dokuz yaş üstü çocuklara özel bir ürün hazırlamış.* – Лего, який виготовляє різноманітні іграшки для будь-якого віку (в тому числі й для таких як я, що ніколи не дорослішають), готував продукцію саме для дітей, старших 9-ти років.

3) числові, процентні дані, які підтверджують сказане у базовому реченні: *Deering bu iş için 1 milyar euro (1.29 milyar dolar) ... ayırdıklarını sözlerine ekledi.* – Дірінг додав, що на цю справу ... вони виділили 1 мільярд євро (1.29 мільярдів доларів). *Yunan Savunma Bakanlığı Ermeni askerlere günde 12 euro (yaklaşık 20 milyon lira) ödeyecek.* – Міністерство оборони Греції буде платити вірменським військовим в день по 12 євро (приблизно 20 мільйонів лір).

4) вказівка на час дії, названої в базовому реченні: *“Pazartesi günü (bugün) başkan Wolfhenson’la bir araya geleceğim” diyen Babacan binin veda görüşmesi olacağını belirtti.* – Бабаджан, який сказав: “Я зустрінуся з головою Вольфгенсоном у понеділок (сьогодні)”, зазначив, що це буде зустріч-прощання.

5) уточнення сказаного в базовому реченні шляхом пояснення або розширення думки: *Orada ondan da sıkı bir neo-faşist olan Daniella Di Sotto ile tanıştı (1988’de evlendiler. Bir kızları var. Çok mutlular.)* – Там він познайомився з іще активнішою від нього нео-фашисткою Даніалею Ді Сотто (вони одружилися в 1988 році. У них є одна донька. Вони дуже щасливі).

6) інформаційно-довідкові дані: *Kitabını özetleyen kapsamlı yazısından (N.York Times, 3 Nisan 2005) anladığım kadarıyla Friedman ...* – Фрідман, на скільки я зрозумів із статті (*N.York Times*, 3 квітня 2005), в якій підсумовані основні положення його книги.

7) пояснення до тексту, що уточнюють географічні назви, власні імена тощо: *ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon) 118 kişinin öldüğünü ... bildirdi.* – Міністерство оборони США (Пентагон) повідомило про те, що ... загинуло 118 чоловік.

Конструкції з прямою мовою утворюють синтаксичну побудову, яка складається з двох відмінних з функціонального погляду компонентів: слів автора, тобто того, чия мову в тексті наводять

дослівно, та власне мовлення, передане без змін із збереженням його лексичних, синтаксичних, емоційно-модальних рис.

Особливість конструкцій з прямою мовою, яка полягає у неможливості їх беззастережного віднесення до традиційно складних речень доводить ряд вчених. Так, мовознавець М. К. Мілих зазначає, що між авторською ремаркою і прямою мовою утворився в мові особливий вид підрядного зв'язку, властивий тільки цим конструкціям. На думку вченого, особливість конструкцій з прямою мовою полягає у взаємопідрядності обох складових частин. В. І. Кодухов вважає цю конструкцію безсполучниковим складним реченням: “Своєрідність речення з прямою мовою серед інших безсполучникових складних речень полягає у відносній самостійності речення прямої мови і в рухливості авторського речення” [4:78]. У спільній роботі авторів академічного видання “Сучасна українська літературна мова. Синтаксис” зв'язок таких конструкцій з безсполучниковим складним реченням заперечується: “... синтаксична специфіка слів автора і дослівно переданого чужого мовлення не дає ніяких підстав для об'єднання їх у межах безсполучникового складного речення. Зв'язок між конструкціями, вживаними для передачі слів автора і відтворення чужого мовлення, виходить за межі синтаксису речення. Слова автора і речення, що безпосередньо відтворюють чуже мовлення, перебувають не у граматичному, а в загально-змістовому зв'язку” [3:429]. Залежно від граматико-стилістичного варіанта, за допомогою якого вводиться пряма мова, у газетному тексті може передаватися суб'єктивно-оцінне ставлення мовця до чужих висловлювань. Коментуючи інформацію, яку подано в базово-комунікативній частині, мовець використовує різноманітні, доцільні на його погляд граматичні засоби. Значну роль у цьому відіграє вибір дієслова, прислівників, які дають певну оцінку сказаному, оскільки слова автора можуть містити характеристику прямої мови та ставлення мовця до автора слів.

Слова автора відрізняються від самостійних речень тим, що без прямої мови вони не мають закінченого смислу, але разом з тим вони виконують службову роль, вказуючи на те, хто, коли і за яких обставин виголосив текст прямої мови, можуть називати дію, що супроводжувала ці слова, емоційний стан, в якому вони були вимовлені, або мету висловлення. У турецькій газеті чужа мова поєднується зі словами автора за допомогою:

1) безсполучникового зв'язку, коли присудок авторської мови виражений формами дієслова *demek* – казати: *ABD Dışişleri Bakanı Albright ... yaptığı açıklamada “Irak’ta diplomasi sonuç vermedi. Biz şimdi Saddam’dan sonra kurulacak hükümetin hangi yolu seçeceği konusunu görüşüyoruz” dedi.* – Держсекретар США Олбрайт у своїй промові сказав: “В Іраку дипломатія не дала результату. Ми на даний момент розглядаємо питання про те, який шлях обере уряд, створений після Саддама”. “*İstanbul’u çok merak ediyorum. Bugüne kadar her olumlu şeyler duydum. Eşim burada olduğu sürece yanında kalacağım. Doğrusu bu kadar büyük bir ilgi beklemiyordum. Burada çok mutlu olacağımı sanıyorum” dedi.* – Вона сказала: “Стамбул мене дуже цікавить. До сьогоднішнього дня я чула про нього все тільки позитивно. До тих пір, поки мій чоловік буде тут, я залишатимуся поряд з ним. Правду кажучи, я й не очікувала, такої великої цікавості. Я думаю, що буду тут дуже щасливою. Якщо присудок виражений іншим дієсловом, використовується дієприслівникова форма дієслова *demek* – казати (*diye*): *Sezon başından beri sadece bir kez 90 dakika oynama fırsatı bulan Ayhan hocası Scala’ya “Gör beni!” diye seslendi.* – “Айхан, якому у цьому сезоні лише один раз пощастило зіграти 90 хвилин, гукнув до свого наставника Скала “Поміть мене!”. Слово *diye* може розділяти авторську ремарку: “*Para çok güzel, istersen git” diye yöneticilere “Kesinlikle kalıyorum” dedi* – На пропозицію керівництва: “Гроші дуже хороші, якщо хочеш – йди” він сказав: “Я залишаюся остаточно” 2) сполучного слова *diye* та сполучника *ki*: *Bi arada yardımcı Oğuz Çetin dedi ki rapîge gerek yok.* – В цей же час його помічник заявив: “Немає причин панікувати”. Підмет авторського висловлювання завжди стоїть на початку речення, а присудок може бути на початку, всередині чи вкінці: *Ünlü işadami Nejat Eczacıbaşı genç işadamlarına öğüt verdi: “Beceriksiz akrabalara iş teslim etmek en büyük hatadır”.* – Відомий бізнесмен Неджат Еджзаджибаши дав пораду молодим підприємцям: “Пропонувати роботи родичам-невдахам є найбільшою помилкою”. “*Ayrıca Rebrov da bana o kadar güzel bir pas vermiş ki bunu da ekranlarda görünce anladım maç sırasında fark edememiştim” dedi.* – Він сказав: “Крім того, Ребров дав мені прекрасний пас, я це зрозумів з екрану телевізора, а під час матчу я цього не помітив”.

Важливу роль у словах автора відіграє семантика дієслова, яке вводить пряму мову. Як правило, у газетній мові можна виділити окремі семантичні групи дієслів, що є найбільш активними:

1) дієслова, які позначають процес мовлення або письма: *demek* – казати, *söylemek* – казати, *konuşmak* – говорити, розмовляти, *belirtmek* – зазначати, *açıklamak* – заявляти, *yazmak* – писати: *Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, “Yıllardan beri Irak’a karşı saldırganlık devam ediyor. Biz de buna karşı sabır gösteriyoruz” dedi.* – Прем’єр-міністр Іраку Тарик Азіз сказав: “Уже багато років триває агресія проти Іраку. А ми на це відповідаємо терпінням”. *Yılmaz, “Filistin’deki Hamas, İslami Cihad gibi örgütler de dinden saptımlar mıdır?” sorusu üzerine de şöyle konuştu: “Hayır bunlar aynı değil ayrı şeyler. Bunları ayırmak lazım”.* – Їлмаз стосовно запитання “Такі організації як Хамас, Ісламський Джихад, що у Палестині, теж відвернулися від релігії?” сказав таке: “Ні, це не одне й те саме, це різні речі. Потрібно їх розмежовувати”. *Berna Yılmaz, “Hasan, New York’ta bir okulun sınavına girecek” diye açıkladı.* – Берна Їлмаз заявила: “Хасан буде складати іспити до одного з навчальних закладів Нью Йорку”. Журналіст використовує такі слова, передаючи нейтральне ставлення до чужої мови.

2) дієслова на позначення способу чи манери проголошення прямої мови: *ilave etmek* – додати, *yorumlamak* – коментувати, *tekrar etmek* – повторювати, *temin etmek* – переконувати, *değerlendirmek* – оцінювати: *Ecevit, NATO’nun 5. madde kararını şöyle değerlendirdi: “Artık NATO hukuku işliyor. Ama ABD Büyükelçisiyle yaptığımız görüşmede asker talebi söz konusu olmadı”.* – Еджевіт так оцінив положення п’ятої статті НАТО: “Закони НАТО вже працюють. Але під час нашої зустрічі з послом США військові потреби не були предметом розмови”.

3) дієслова, які передають емоційно-психологічний стан або дії мовця: *şaşırtmak* – дивуватися, *gülümsemek* – посміхатися, *üzülmek* – засмутитися, *ağlamak* – плакати: *“Sevgimizi kıskandılar, Cihan’i bana yar etmediler” diye ağlıyor.* – Вона плаче: “Вони заздрили нашому коханню і не віддали мені Джіхана”.

4) дієслова, які вказують на перебіг розмови: *sormak* – запитати, *cevap vermek* – відповідати, *devam etmek* – продовжувати: *“Ne değişti de 75 milletvekili fikir değiştirdi?” diye soruyordu.* – Він

запитував: “Що змінилося та примусило змінити думку 75 депутатів?”

Слова автора при прямій мові виконують у газетній мові дуже важливу функцію, адже вони окрім того, що називають самого автора, можуть передавати ставлення до нього журналіста, відтворювати обставини, за яких відбувалася розмова, коментувати ці обставини. Дієслова, які вводять чуже мовлення у текст, допомагають точно відтворити емоційність ситуації, оскільки наділені певним модальним відтінком. Як показало дослідження, у турецькій газеті при введенні прямої мови у текст, домінують дієслова першої групи, що пояснюється їх нейтральністю по відношенню до самого висловлювання й автора висловлювання зокрема. Це, в свою чергу, дозволяє уникати упередженості у ставленні до відомих людей, а також чесно та правдиво відтворювати події суспільного життя.

Дослідження свідчать про те, що використання відокремлень, вставних і вставлених компонентів, прямої мови у турецькому газетному тексті відповідає чітким вимогам: виділенню таких стилістичних деталей, як оцінка факту, явища чи події, про які йдеться у реченні; підтвердження або заперечення висловленого; припущення, сумніви, здогадки. Окрім того, описані нами конструкції слугують для оформлення звернення до реципієнта, підтримуючи, таким чином зв'язок “журналіст – читач”.

Перспективи дослідження. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у комплексному вивченні семантико-структурних та стилістичних особливостей модифікаційно-супровідного рівня речення у турецькому газетному стилі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицина В. І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Валентина Іванівна Грицина ; Запорізьк. держ. ун-т. – Запоріжжя 2002. – 17 с.
2. Баранник Д. Х. До питання про “інформаційний” стиль мови / Дмитро Харитонович Баранник // Мовознавство. – 1967. – № 6. – С. 3–10.
3. Сучасна українська мова : в 5-ти кн. / Іван Константинович Білодід ; за заг. ред. І. І. Білодіда. – К., 1972. – Кн. 5 : Стилістика. – 253 с.
4. Кодухов В. И. Прямая и косвенная речь в современном русском языке / Виталий Иванович Кодухов. – Л. : Учпедгиз, 1957. – 85 с.